

BIJDRAGE

FRANS-JOS VERDOODT

HET OORLOGSJAAR 1917, DE IJZERSYMBOLLEN EN DE RELATIVITEIT VAN DE IJZERMYTHES

In zijn *Greep naar de macht* noemt Bruno De Wever de 'Frontbeweging' de funderingmythe van het Vlaams-nationalisme: "Niet omdat het sociale onrecht waaronder de Vlamingen te lijden hadden een mythe zou geweest zijn, maar omdat het verhaal van de Frontbeweging een mythische functie had (en heeft): het is het verhaal van de geboorte van het idealistische Vlaanderen dat zich losrukt van de anti-Vlaamse Belgische staat".¹

Die stelling werd intussen door diverse historici overgenomen en zij is ook wel plausibel, met dien verstande dat het 'zich losrukken van de anti-Vlaamse staat' pas een echte *take-off*periode kende na de zogenaamde hete zomer van 1917.² Beschouwd vanuit het standpunt van de Vlaamse beweging, kenmerkte dat jaar zich in de eerste plaats door de verspreiding van de 'Open Frontbrieven'³ en de eropvolgende repressieve maatregelen van de overheden. Maar in aanzienlijke mate ook door het gevoel van verlatenheid ten opzichte van koning Albert en kardinaal Mercier – aan wie de open brieven waren gericht. Mede als gevolg van die verlatenheid, groeide de synergie tussen het activisme en het frontisme bij de invloedrijke Cyriel Verschaeve, die tussen 1900 en de Eerste Wereldoorlog in zekere zin populair was geworden als letterkundige en redenaar. Parallel aan – en uiteraard beïnvloed door – de geest van wanhoop en rebellie in de legers van de oorlogvoerende partijen, heerste aan het

— 1 Br. De Wever, *Greep naar de macht. Vlaams-nationalisme en Nieuwe Orde. Het VNV. 1933-1945*, Gent-Tielt, 1994, pp. 26-31.

2 Thema van het colloquium dat op 8 juli 2017 werd gehouden in Alveringem en waarvan de referaten gebundeld verschijnen in onderhavig nummer van WT.

3 Zie: G. Leemans, R. Praet, Luc Vandeweyer & F.-J. Verdoodt, "Alleen in u – o koning – geloven wij nog". *Open brieven van de Vlaamse Frontbeweging tijdens de Eerste Wereldoorlog*, Antwerpen, 2017.

^ Renaat De Rudder (rechtopstaand, 3de van rechts)
in de loopgrachten, s.d. [ADVN, VFAY 175]

Belgische oorlogsfront een immanent malaise, uiteraard niet in de laatste plaats vanwege de eindeloosheid van de stellingenoorlog. In de marge – en haast wonderwel niet in de kern – van dit onbehagen slaagde de Frontbeweging erin om een feitelijke clandestiene stroming in stand te houden die de hoop voedde dat het politieke initiatief na de oorlog in handen zou komen van de Vlaamsgezinden. De dieperliggende verklaring van die grondhouding werd geschapen door de grotendeels katholiek-integristische motivatie van de ontwikkelde Vlamingen: brancardiers, aalmoezeniers, artsen-miliciens, oorlogsvrijwilligers uit de studentemiddens.⁴

SCHARNIERJAAR 1917

Zoals wij hierboven reeds stelden, betekende 1917 een scharnierjaar in het mentale perspectief van de Vlaamsgezinden aan het front. Daarenboven sneuvelden tijdens

⁴ G. Leemans, R. Praet, L. Vandeweyer & F.-J. Verdoort, *“Alleen in u - o koning – geloven wij nog [...]”,* p. 298.

dat oorlogsjaar vier zogenaamde 'Ijzersymbolen', rondom wier dood de aura groeide van het 'sterven voor Vlaanderen'. Die soldaten waren de oorlog ingetreden als Belgische patriotten, maar zij sneuvelen als Vlaamse patriotten. Binnen dat Belgische kader, aanvaardden zij hun bloedoffer als de prijs het Vlaamse risorgimento, de wedergeboorte van hun (in zijn taal en cultuur) gediscrimineerde volk. Meteen na de dood van Renaat De Rudder, één onder die vier gesneuvelde Ijzersymbolen, zou een vriend van de gesneuvelde aan zijn eigen ouders en familie op het thuisfront schrijven *"dat hij gestorven is voor dezen die hem vervolgden, hem en ons, en onze heilige zaak. Onze strijd wordt geheiligd door de dood van dezulken, en in ons werken zullen wij denken aan hem, die ons 't voorbeeld gaf."*⁵

IJZERHELDEN EN IJZERSYMBOLEN

Het (vooral in Vlaamsgezinde kringen) bekende begrip 'De Vlaamse Ijzersymbolen' omvat twee componenten: enerzijds de gesneuvelde Ijzerhelden (Lode De Boninge, Jules De Winde, Firmin Deprez, Renaat De Rudder, Joe English, Frans Kusters, Frans Van der Linden, de gebroeders Edward en Frans Van Raemdonck, Hubert Willems) en anderzijds een paar 'materiële relicten' (de Steen van Merkem, een fel beschadigd houten kruis met ijzeren Christusbeeld). De Steen van Merkem verwijst naar een oude gootsteen in het verwoeste frontdorp Merkem, waarop (wellicht in 1918) de uitroep *'Hier ons bloed wanneer ons recht'* was aangebracht; het kruis met het Christusbeeld is afkomstig uit de puinen van de vernielde havenstad Nieuwpoort. Zowel de steen als het kruis bevinden zich thans in de crypte van de Ijzerbedevaartsite in Diksmuide. Met uitzondering van Lode De Boninge, worden ook de stoffelijke resten van de Ijzerhelden bewaard op de Ijzerbedevaartsite in Diksmuide. De Waalse soldaat Amé Fiévez, die gelijktijdig met Edward en Frans Van Raemdonck omkwam, rust in hetzelfde graf als de gebroeders Van Raemdonck. Onder de Ijzerhelden waren er vier die in 1917 sneuvelen aan het Belgische oorlogsfront: Renaat De Rudder, de gebroeders Edward en Frans Van Raemdonck en Frans Kusters. De Rudder was minder dan zeventien jaar oud toen hij zijn collegestudiën onderbrak om als vrijwilliger naar het front te trekken - waar hij zich later zou engageren in de grotendeels clandestiene Frontbeweging. Hij was eveneens actief in de Studiekringen aan het front, werkte mee aan de (onder de frontsoldaten) populaire Vlaamsgezinde publicaties *Ons Vaderland* en *De Belgische Standaard* en stichtte en redigeerde tevens een frontblad *De Ijzerkerels*. Ook Edward en Frans Van Raemdonck hadden nauwelijks hun middelbare opleiding achter de rug toen zij als vrijwilliger naar het front vertrokken. Frans Kusters van zijn kant werd in 1914 in militaire dienst geroepen, hij was op dat ogenblik werkzaam als onderwijzer.⁶

⁵ Ongedateerde brief zie S. Gyselincx, Een soldatenbrief, in: *ADVN Mededelingen*, nr. 55, 2017, pp. 14-15.

⁶ Frans Kusters werd in 1913 ingelijfd als milicien, maar 'vrijgesteld in vredestijd'. Op 1 augustus 1914 werd hij in actieve dienst geroepen, 'voor de duur van de oorlog'. Zijn militair dossier vermeldt dat hij een opleiding in de theologie had gevolgd, wat wellicht de reden was waarom hij

< Pentekening van de gebroeders Van Raemdonck door Joe English, s.d. [ADVN, VFBY 20]

ICONEN

Renaat De Rudder en de gebroeders Van Raemdonck zouden de meest gemythologiseerde persoonlijkheden worden onder de IJzerhelden. De verklaring daarvoor is tweevoudig. Enerzijds gingen deze Belgische oorlogsvrijwilligers hun mogelijke sneuvelen steeds meer beschouwen als de aanvaarding van een bloedoffer, als de prijs die zij mogelijk zouden moeten betalen om het risorgimento, de(weder)opstanding van Vlaanderen, te helpen realiseren. *"Ween niet, ik heb ook niet geweend toen ik de dood voor ogen zag in Vlaanderens weiden"*, schreef De Rudder kort voor zijn dood aan zijn moeder. Ook bij Frans Van Raemdonck klonk dit Vlaamse patriottisme door: *"En als ik val, dan eerst voor Vlaanderen, en voor België daarachter"* schreef hij in 1916 aan zijn hun neef en stadgenoot Clemens De Landtsheer. Frans

Van Raemdonck schreef duidelijk in radicaler bewoordingen dan zijn broer Edward over de Vlaamse Kwestie, maar beiden deelden blijkbaar hetzelfde engagement.⁷

Anderzijds zou ook de intern-flamingantische communicatie omtrent het sneuvelen van genoemde soldaten in ruime mate bijdragen tot de mythologisering van de iconische betekenis van de IJzersymbolen. Dat Renaat De Rudder tijdens zijn nachtelijke verkenningspatrouille in de nacht van 17 op 18 december 1917 mogelijk werd gedood onder eigen vuur van het Belgische leger, versterkte bovendien de psychologisch-mythische betekenis van zijn dood.⁸

opgeroepen werd als brancardier ((Kusters François, Centrale Dienst van het Stamboek, 197.21174, Evere).

⁷ L. De Ryck, *Terug naar niemandsland. De geschiedenis van de gebroeders Van Raemdonck, mythe en werkelijkheid*, 3de herz. dr., Brugge, 2013, pp. 71 e.v.

⁸ Het militair dossier vermeldt: '18 decembre 1917, tué à l'ennemi' (De Rudder, René, Centrale Dienst van het Stamboek, Evere).

SOLIDARITEIT IN DE DOOD

Aan de 'voorbeschikking' van het sneuvelen-voor-Vlaanderen van Edward en Frans Van Raemdonck was daarenboven de absolute solidariteit onder de beide broers gehecht. In een brief van 31 augustus 1915 aan zijn broer Edward liet Frans daar geen twijfel over bestaan: "*Zijn wij dan niet samen binnengekomen om samen te blijven zolang het kon, altijd, om samen te vechten, samen te sterven of samen te overwinnen [?]*"

In de vermelde brief breidt Frans het gevoel van solidariteit en verantwoordelijkheid tegelijk uit tot al zijn lotgenoten: "*(...) al mijn wapenbroeders, dezelfde met wie ik me op 4 augustus '14 inlijfde om vrijwillig mijn geschonden vrijheid te verdedigen (...)*". Maar op dezelfde dag bevestigt hij dit inzicht – of hij anticipeert erop? – dat de dood van de ene broer ook de dood van de andere broer kan betekenen: "*Te saam vereend/ in vreugd' en nood/als d'eene sterft,/de andere dood!*"⁹ Naast de bekende iconografische pentekening van Joe English – de sneuvelende broers in elkaars armen bij een wilgenstronk in een desolaat landschap –, heeft dit vers in lengte van jaren grote geloofwaardigheid verleend aan de mythische beeldvorming omtrent hun dood.

In *Terug naar niemandsland...* heeft leraar en journalist en Luc De Ryck, net als de gebroeders Van Raemdonck een Tensenaar, ruim twintig jaar geleden twee belangrijke feiten met elkaar verzoend: de sinds decennia erg 'populaire' mythe (het sneuvelen in elkaars armen) met de historische werkelijkheid (de broers die samen deel nemen aan een opdracht, de ene broer die op zoek gaat naar zijn achtergebleven broer en net als die andere sneuvelt).¹⁰

DE 'GELOOFWAARDIGHEID' VAN EEN MYTHE

De 'geloofwaardigheid' van een mythe wordt uiteraard vooral bepaald door de aard van haar kern, nl. de nauwelijks te betwisten waarachtigheid van het complexe drama van het Vlaamse oorlogsfront tijdens de Eerste Wereldoorlog. Gesitueerd tegen die achtergrond, gingen de lijnen van droom-en-daad en van offerzin haast vanzelfsprekend over in de strijd die de Vlaamse beweging voerde voor haar emanciperende doelstellingen. In die context werden bepaalde mythes functioneel binnen het historisch geheugen van de Vlaamsgezinden, niet alleen in politieke maar uiteindelijk zelfs in historiografische zin. Hele generaties zijn daarmee opgegroeid, het maakte fundamenteel deel uit van hun literair én sociaal-cultureel erfgoed. Het betrof daarbij zowel individueel als collectief beleefde casussen, van de hierboven besproken IJzersymbolen tot de omvang van het aantal soldaten en gesneuvelden, van de individueel verworven inzichten tot massaal bijgewoonde rituelen, met niet op de laatste plaats de IJzerbedevaarten in Diksmuide.

9 L. De Ryck, *Terug naar niemandland [...]*, p. 59.

10 L. De Ryck, *Terug naar niemandsland [...]*.

^ Voet van het monument met heldenhuldezerken en foto's van drie IJzersymbolen tijdens de 17de IJzerbedevaart op 23 augustus 1936 in Diksmuide. [ADV, VFFY 37/168]

EEN BEPERKTE DEMYTHOLOGISERING

Daartegenover zou vooral de democratisering van het onderwijs in Vlaanderen/België, die van 1964 af in een stroomversnelling kwam, zorgen voor een meer kritische benadering van deze 'spontane' kennis over de Vlaamse calamiteiten van de Eerste Wereldoorlog. De beperkte demythologiseringsgolf die later zou volgen, zou o.m. de discussie openen omtrent de (al of niet) 80%-aanwezigheid van Vlaamse soldaten in de frontlinie. "Over die meerderheid is veel geschreven, en telkens weer is met verontwaardiging het cijfer 80 procent naar voren geschoven...", noteert Sophie De Schaepdrijver in *De Grootte Oorlog*.¹¹ Omtrent dat cijfer bevestigde zij de bestaande scepsis onder historici en kroniekschrijvers. Bruno De Wever had dat punt van discussie overigens reeds

— 11 S. De Schaepdrijver, *De Grootte Oorlog. Het Koninkrijk België tijdens de Eerste Wereldoorlog*, Antwerpen-Amsterdam, 2013, p. 202.

voordien aangehaald in de (eerder geciteerde) studie waarin hij de funderingsmythe van het Vlaams-nationalisme poogde te verklaren. Daniël Vanacker van zijn kant ging in een essay omstandig in op de bestaande cijfer-sceptis, maar kwam, ondanks de grondigheid van zijn onderzoek, niet tot een echt uitsluitel. Hij oordeelde anderzijds wel dat het cijfer van de 80% *"populair was in de flamingantische propaganda en dat het een 'mythe' was als men daarmee bedoelt dat het percentage deel uitmaakte van de collectieve herinnering van de Vlaamsgezinden. Het was geen 'mythe' als men daarmee wil aangeven dat het een vertekend beeld gaf van de taalverhoudingen in de loopgraven aan de IJzer."*¹²

Maar populair betekent niet noodzakelijk waarheidsgetrouw. Want mythes, waarop de populariteit vaak is gesteund, zijn vaak de Ducati's¹³ van de geschiedschrijving: zij ogen vlot en sierlijk maar men moet weten hoe ermee om te gaan, want in elke scherpe bocht van de weg schuilt een potentieel gevaar.

Zoals elke vitale sociaal-culturele en politieke beweging, heeft de Vlaamse beweging haar mythes vaak opgebouwd rondom een historische kern. In dit geval het soldaten-offer in de Grote Oorlog. De cijfermatige en propaganda-gerelateerde overschatting van het aantal Vlamingen dat daarbij betrokken was, verandert in wezen uiteraard niets aan de tragiek van die oorlog.

¹² D. Vanacker, *De mythe van de 80%*, geciteerd uit *Jaarboek Joris Van Severen*, Ieper, 2003. Omtrent de Eerste Wereldoorlog bestaat een uitgebreide literatuur. Een gerelateerde stand van die bronnen is te vinden in de hierboven geciteerde publicaties van D. Vanacker en S. De Schaepdrijver. Ook bepaalde publicaties van (o.m.) Herman Van Goethem (*De monarchie en 'Het einde van België'. Een communautaire geschiedenis van Leopold I tot Albert II*, Tielt, 2008), Lode Wils (*Frans Van Cauwelaert. Politieke biografie*, Antwerpen, 2017) en Els Witte, Alain Meynen & Dirk Luyten (*Politieke geschiedenis van België. Van 1830 tot heden*, Antwerpen, 2016) bieden een gerelateerde stand van de bronnen.

¹³ De Ducati is een iconisch merk van motorfietsen, opgericht in 1926 in Bologna (Italië).

^ August Van Cauwelaert in uniform, ca. 1914-1916.
[Antwerpen, Letterenhuis]